

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE ORTADOĞU'DA MEYDANA GELEN GELİŞMELER

Developments in the Middle East Before the First World War

Doç. Dr. Yaşar CANATAN

Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Artvin, Türkiye

ORCID ID:0000-0002-9410-0971

Cite As: Canatan, Y. (2021). "Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Ortadoğu'da Meydana Gelen Gelişmeler", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 7(51): 2662-2668

ÖZET

Avrupa'yı 19. yüzyılda pençesine alan etnik milliyetçiliklerin çoğunun tersine Arap milliyetçiliği bünyesinde dilsel, ırksal ve kültürel açıdan homojen bir grubun yücelip kendisini gerçekleştirdiği bir devlet idealine yönelik determinist bir yaklaşım içinde gelişmedi. I. Dünya Savaşı sonrası dönemin milliyetçi Arap ideologlarının yoğun çabalarına rağmen, Arap milliyetçiliğinin "Türk boyunduruğuna" ilerici bir meydan okuma, isyan etme ve nihayet kurtuluşa ulaşma şeklinde takdim eden anlatımları gerçeklerle örtüşmemektedir. Arap bilincinin uyanması esasen mütereddit ve müphem meseleydi. Tam da Osmanlı İmparatorluğu'nun sonu yaklaşmaktayken, az sayıda ancak mühim bir Arap grubu tarafından yüzyıllara dayanan eski İmparatorluğu sadakatten ayrı bir Arap kaderi düşüncesi ciddi anlamda gündeme getirilmeye başlandı.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, Birinci Dünya Savaşı, Faysal, el-Fetah, el-Ahd, İttihat Terakki Cemiyeti

ABSTRACT

Contrary to most of the ethnic nationalisms that gripped Europe in the 19th century, Arab nationalism did not develop within a deterministic approach towards the ideal of a state in which a linguistically, racially and culturally homogeneous group would exalt and realize itself. Despite the intense efforts of the nationalist Arab ideologues of the post-World War I era, the narratives of Arab nationalism that presented a progressive challenge to the "Turkish yoke", rebellion and finally achieving liberation do not coincide with the facts. The awakening of the Arab consciousness was essentially a hesitant and ambiguous issue. Just as the end of the Ottoman Empire was approaching, the idea of an Arab destiny separate from the loyalty to the old Empire, which dates back centuries, began to be seriously brought up by a small but important group of Arabs.

Keywords: Middle East, World War I, Faisal, al-Fatat, al-Ahd, Committee of Union and Progress

1. GİRİŞ

1908 devrimi ile I. Dünya Savaşı'nın 1914 senesinde patlak vermesi arasındaki birkaç yılda Osmanlı İmparatorluğu her devletin dayanma gücünü, varlığını ve bütünlüğünü sarsabilecek büyük güçteki dalgalanmalar ile mücadele etmek zorunda bırakılmıştır. İmparatorluk ayrıca küçülmüş ve daha önce hiç denememiş bir yönetim sistemini uygulamaya başlamıştır. Bir devletin üzerinde kökleri derinlere inen tarihi güçler son oyunlarını uygulamaya girişmişlerdir. I. Dünya Savaşı'nın yoğun bir şekilde etkisi yaşanmasaydı, son yıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun coğrafyasında ve bizzat üzerinde yığılan ve yapılan baskılar belki de çöküşüne yol açmayabilirdi. Ancak bu baskılar Osmanlı İmparatorluğu'nun elde kalan Balkan topraklarının büyük bölümü ile Trablusgarp (Libya) vilayetinin elden çıkışı İttihat Terakki Cemiyeti'nin dikkatini Arap vilayetlerinde yoğunlaştırmıştır. Osmanlı İmparatorluğu daha ziyade iki büyük etnik grup biri Anadolu türükleri diğeri ise Yakın Doğu ve Arabistan'ın Arapları ile tanımlanıyordu. İttihat Terakki Cemiyeti liderlerinin büyük çoğunluğu laik düşünceli olmalarına rağmen, Balkanlardaki çoğunluğu Hıristiyan nüfuslu vilayetlerin elden çıkmasından sonra imparatorluğu bir arada tutacak en güçlü unsurun İslam olduğunu kabul ettirmek zorunda kalmışlardır. Sultan- halife artık fiili gücünü kaybetmiş ve daha ziyade simgesel bir duruma indirgenmiş olduğuna göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun Müslüman nüfusunun devlete bağlılığını temin edebilecek başka bir birleştirici kimlik unsuru mevcut değildi. İttihat Terakki Cemiyeti'nin imparatorluğun rahatsız ve huzursuz azınlıklarını teyit edeceğini düşündüğü anayasal ilkelerin yetersizliği apaçık ortada idi. Dolayısıyla İttihat Terakki Cemiyeti ile taraftarları artık açıktan açığa belirgin bir şekilde Müslüman çoğunluğa sahip olan imparatorluğun sadakatini temin etmek için yol ararken, Sultan Abdülhamid'in tartışmalı Pan-İslamcı siyaseti kısmen de canlandırılmış ve yeni bir itici güç olarak harekete geçirilmiştir. İttihat Terakki Cemiyeti'nin lider kadroları dinin her biçimine karşı kuşku besleyen, masonlardan oluştuğundan bu durum kronik bir görünüm veriyordu. (Antonius,1955:101)

Mekke şeriflerinin İstanbul ile olan karmakarışık ve hassas dengelere dayanan münasebetlerine böylece yeni parazit unsurlar girmiştir.

2.ARAP MİLLİYETÇİLİĞİ VE GİZLİ CEMİYETLER

Avrupa'yı 19 yüzyılda etkisi altına alan etnik milliyetçiliklerin çoğunun aksine Arap milliyetçiliği bünyesinde dilsel, ırksal ve kültürel bakımdan homojen bir grubun kendisini gerçekleştirdiği bir devlet idealine yönelik determinist bir yaklaşım içinde gelişmemiştir.

I. Dünya Savaşı sonrası o dönemin milliyetçi Arap İdeologlarının ciddi gayretlerine rağmen, Arap milliyetçiliğinin “ Türk boyunduruğuna” kendilerine göre ilerici bir meydan okuma, isyan etme ve sonuçta kurtuluşu ulaşma biçiminde takdim eden anlatımları gerçeklerle örtüşmemektedir. (Antonius, 1955:101)

Bu dönemde Arap bilincinin uyanması esasen şüpheli ve müphem bir konuydu. Osmanlı İmparatorluğu'nun sonu yaklaşmaktayken, az sayıda ancak önemli bir Arap grubu tarafından yüzyıllara dayanan imparatorluğu başlıktan ayrı bir Arap kaderi fikri ciddi anlamda gündeme getirilmeye başlandı. Birbirinden ayrı düşünce ve kültürel oluşumlardan meydana gelen bu adaklar, Arap milli bilincinin özünü kendiliklerinden atamazlardı. Bu düşüncelerini milliyetçi olduğu anlaşılır bir tarafa doğru dönüştürüp güçlendirebilecek, kendilerini açık bir siyasi ve sosyal çevre ile bütünleşmeleri gerekiyordu. Bu Arap vilayetlerinde ki mahalli gruplar içinde ve ayrıca unlarla imparatorluğun merkezi İstanbul arasında yaşanan iktidar, statü, kaynak mücadelesiydi. Bu mücadelelerin en yoğun yaşandığı yer ise Arap vilayetlerinin en gelişmiş yöresi olan, Bilad-ı Şam (Büyük Suriye) idi. Bu nedenle, Arap milliyetçiliğinin temelini Bilad-ı Şam'daki tarafları (veya muhalifler) ile Arap vilayetlerinden gelerek İstanbul'daki devlet ihtisas akademilerinde okuyan Mülkiye ve Harbiye öğrencileri ile küçük rütbeli subaylar ile bağlantılıydı. Jön Türk dönemi söz konusu eğilimlerin, Sultan Abdülhamid'in uzun süreli iktidar dönemine göre çok daha geniş çapta çıkmasına istemeyerek de olsa imkân verildi. 1908 döneminin hemen ertesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük topraklar kaybetmesi, özellikle de büyük çoğunluğu Müslümanlardan meydana gelen Trablusgarp vilayetinin İtalyanlara kaybı, Suriye topraklarında yabancı istilasına maruz kalma konusunu gündeme getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin daha da parçalanması durumunda Fransa'nın Suriye'deki Hıristiyanları korumak amacıyla tarihi haklarını öne sürmesinin gerekliliği hususunda, Fransız sömürgeci çevrelerinin devam eden homurdanmaları bu tür endişeleri daha da körüklemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Suriye Araplarını yabancıların istilasına uğramaktan koruyamayacağına ilişkin samimi korkular mevcuttu ve bu korkular Suriye halkının kendisini korumak için yönetimi eline almasının daha iyi olup olmayacağına ilişkin spekülasyonları tahrik ediyordu. Dolayısıyla idari adem-i merkeziyetçilik ve yetkilerin vilayetlere daha fazla aktarılması düşüncesi kısmen merkezdeki makamların vilayetlerin çıkarlarını koruma yeteneğine ilişkin endişelerinin yani ürünüydü. (Kayalı, 1997:86-87)

İttihat Terakki Cemiyeti'nin merkeziyetçiliğine, “Türkleştirmeye” ve Osmanlı Devleti'nde Türk etnik unsuruna giderek ağırlık kazandırmaya meylettiği algısı, bir kısım Arap eylemciyi cemaatlerinin imparatorluk içindeki çıkarlarını korumaya yönelik karşı önlemleri değerlendirmeye yöneltmiştir. Ağustos 1909 tarihinde etnik milliyetçiliğe dayalı siyasi grupların teşkilini yasaklayan, dolayısıyla Arap niteliği baskın bir siyasi partinin yolunu fiilen tıkayan bir yasa çıkartılmıştır. Ancak Arap gizli cemiyetlerinin kurulması durdurulamadı. Bunlardan ikisi, el-fetat (gençlik) ile el-Ahd (yemin) Arap milli hareketinin başlarda girdiği maceraya en büyük etki gösterecektir. Bu iki hareketin önderleri ve sıradan üyeleri daha sonra Arap ayaklanmasına katılacak ve Faysal'ın siyasi ve askeri kadrosunun önemli bir bölümünü temin edeceklerdi. El-Fetat (gençlik) yüksek öğrenimlerine Fransa'nın başkentinde devam eden bir grup Arap öğrenci tarafından Paris kentinde Kasım 1911 tarihinde kuruldu. Başlangıcından itibaren katı gizlilik protokolleri uyguladı. Kurucuları kısa süre içinde Osmanlı İmparatorluğu çapında geniş bir üye ağını bir araya getirebildi. Üyelerinin büyük bir kısmı Bilad-ı Şam bölgesinin köklü ailelerinden gelirken, az sayıda üye de daha az gelişmiş Arap vilayetleri olan Irak, Musul, Bağdat, Basra, Hicaz ve Yemen kökenliydi. El-Fetat'ın ilk zamanlarındaki siyasi programı Osmanlı İmparatorluğu içinde Arap özerkliği talep etmek, hedefi imparatorluğu Avusturya-Macaristan benzeri, Osmanlı hükümdarının başında bulunacağı bir Arap-Türk ikili monarşisini dönüştürmekti. Adı geçen el-Fetat böyle bir neticenin hiçbir şekilde Osmanlı İmparatorluğu'nun birliğine ve bütünlüğüne helal getirmeyeceğini teyit etmekteydi. El-Fetat'ın kurucularından Tevfik el-Natur bu cemiyetin kuruluş yıllarına ilişkin hatıralarını sonraları nakletmiştir. “*Arap milliyetçiliği fikri yani arapçılık el-Fetat kurulduğunda henüz gelişmemiş ve güçlenmemişti. Arapların istediği tek şey Osmanlı İmparatorluğu içinde Türklerle aynı haklara ve görevlere sahip olmak ve imparatorluğun Arap ve Türk hakları üzere iki güçlü temel üzerine bina edilmesiydi.*” (Zeine, 1986:92-93)

El-Fetat'ın merkezi, liderleri ile beraber önce Paris'ten Beyrut'a sonra da I.Dünya Savaşı'nın başlangıcında Şam'a taşınmıştır. Diğer başlıca gizli cemiyet olan el-Ahd'ın (Touben, 1993:1-30) temelleri Osmanlı ordusundaki Arap subaylarının çevresinde atıldı. Cemiyet erken Arap milli hareketi içindeki tek önemli

Mısırlı olan Aziz Ali el-Mısri tarafından 1913 yılında kuruldu. (Khadduri, 1973:1-50) Mısri Temmuz 1908 tarihinden sonra her yerde türeyen Arap cemiyetlerine Özellikle de imparatorlukta Arapların daha büyük rol oynamasını savunan gizli cemiyet Kahtariye'nin faaliyetlerini katılmıştı. 1911 Trablusgarp Savaşı sırasında, Sirenayka'nın başkenti Bingazi'dir. Cemiyet müdafaasının örgütlenmesiyle görevlendirildiğinde tartışmalı bir kahraman haline geldi. Birlikleriyle beraber birdenbire Bingazi'den ayrılması Osmanlı Devleti tarafından kendisine karşı kullanıldı ve ihanetle suçlanıp ölüme mahkûm edilmiştir. Mısri'nin davası dönemin Arap milliyetçileri arasında en ünlü dava haline gelmiş ve tutuklanarak yargılanması büyük gürültüler koparmıştır. İngiliz-Mısır makamlarının yoğun girişimlerinden sonra serbest bırakılmıştır. I.Dünya Savaşı'nın başlamasından kısa bir süre önce Mısır'a zaferle dönmüştür. (Jankowski,1908:247-249)

Mısri'nin yolu Arap ayaklanmasının ilk dönemlerinde 1916 senesinde Faysal'la kesişecektir. El-Ahd cemiyeti el-Fetat gibi imparatorluğun içerisinde Arapların kendi kendini yönetmesi isteğini öngören bir siyasi programı takip etmiştir. El-Ahd taraftarlarının çoğunluğunu temsil eden, Irak'lı subayların bir bölümü Arap ayaklanması sırasında Faysal'ın yanında yerlerini alarak Suriye'de ve daha sonra bağımsız Irak'ta, meslek hayatlarına devam ederek üstün makam ve mevkilere gelmişlerdir. Mısri'nin tutuklanmasından sonra el-Ahd liderliği bir süre için müstesna siyasi ve askeri kabiliyetlere sahip genç Iraklı subay Nuri es-Said'in eline geçmiştir. (Birdwood,1959:12-19)

İki gizli Arap Cemiyeti'nin birbirleri ile temas kurlmaları ve ayrıca gelişen hadiselere tepkilerini koordine etmeleri ancak el-Fetat'ın liderlik çekirdek kadrosunu Şam'a taşımasından sonra meydana gelmiştir. Balkan Savaşı'ndan hemen sonra imparatorluk çökme tehlikesinin eşğine geldiği sırada, Arap vilayetlerinin her bölgesinde Âdemi merkezîyet ve yerel özerklik isteyen bu ve buna benzer başka reform hareketleride ortaya çıkmıştır. (Said,1997:18-25)

Müslüman ve Hıristiyanlardan meydana gelen birçok kitle Suriyeli, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Arapların haklarını ve İlerideki dönemlerde ki geleceklerini de değerlendirmek üzere Haziran 1913 tarihinde Fransa'nın başkenti Paris şehrinde umumi bir Arap Kongresi toplanması çağrısında bulunmuşlardır. Bu kongre Paris'teki Fransız coğrafya derneği salonunda 300 kişinin katılımı ile açılmıştır. Bu kongrenin başkanlığını mecliste Humus mebusu ve Hürriyet ve itilaf Partisi'nin kurucularından Abdülhamid ez-Zehravi yapmıştır. (Tarabe,1991:97-120)

Osmanlı meclisinde Arap davasının yılmaz savunucusu olan ez-Zehravi hala Osmanlıcılıktan ayrılmamıştı. İttihat ve Terakki Kongresi'nin toplantısını başlangıçta önlemeye çalıştıktan sonra açılmasını takiben önderliği ile bu husustaki müzakerelere girerek bazı isteklerinin uygulanmasını değerlendirmeye karar vermişlerdir. (Suwaidi,2010:35)

3. FAYSAL OSMANLI DEVLETİ'NİN MECLİSİNDE

Temmuz 1908 tarihi ile I. Dünya Savaşı'nın patlak veriş arasındaki senelerde Osmanlı, Meclis-i Mebusan'ı için 1908-1912 ve 1914 yılları arasında üç defa seçim düzenlendi. Tüm seçimler dolaylı seçim sistemine dayanıyor ve oy hakkı erkeklere ait bulunuyordu. (Barazi, 2002:50)

II. Meşrutiyet'in hemen ardından düzenlenen ilk seçimlerde İttihat Terakki Cemiyeti imparatorluk genelinde resmi ve aleni örgütlenmesine başlamış olmasına rağmen oy çoğunluğunu elde edemedi ve çok sayıda bağımsız mebusun meclise girmesi İTC'yi rahat bir çoğunluktan mahrum bıraktı. Hicaz'da 1908 yılı seçimleri Emir Şerif Hüseyin'in gelişinden önce düzenlenmişti. seçimler Bir hayli düzensiz geçmiş, halk seçim sürecini veya sonucuna ilgi göstermişti. Hicaz vilayetindeki Cidde ve Medine şehirlerinden seçilen iki Mebus yeni parlamentoda sandalyelerini aldı, ancak Mekke mebusu İstanbul'a dahi gitmedi. (Biri Mekke'den ayrılmayı reddetmişti, diğeri ise İstanbul'a giderken Mısır'a vardığımda evini özleyerek geri dönmüştü.) Hüseyin ise Şubat 1910 yılında düzenlenen ana seçimde Mekke israfı ile seçmenlerin oğlu Abdullah ile birlikte önde gelen yerel bir dini aileden Şeyh Hasan es-Şayba'yı mebus seçmenlerini ayarladı. Hicaz ana seçimlerinden dışlanan İTC adayları bu sonucu engellemeye çalıştıysa da başarı kazanamadı. (Hüseyin, 1971:54-55)

1908 yılı meclisi, imparatorlukta Arapları çok yakından ilgilendiren konuların gündeme getirildiği bir mecra, münhasıran Arap öncelik setinin ilk kez açık olarak dile geldiğinin söylenebileceği ilk vesile oldu. Liberal muhalefet 1908 seçimlerinde kötü sonuçlar elde ettikten sonra, Hürriyet ve itilaf Partisi adıyla tekrar teşkilatlandırılan ve Arapları ilgilendiren özel konulara eğilmeye başladı. Çok sayıda Arap mebusuna sahip, İttihat Terakki Cemiyeti'ne muhalif, mutedil Hürriyetperver Partisi gibi başka ılımlı partilerde vardı. Birçok çeşitli meseleler Arap asıllı mebusları derinden ilgilendiriyordu. Birçok kimselere göre batılı emperyalistlerin Arap vilayetlerine yönelik ticari ve siyasi planlarına karşı konulmasında,

imparatorluğun hazırlıksız oluşu bunlar arasındaydı. Yürütülen müzakerelere katılımlarıyla özellikle dikkat çekmeyen Hicaz temsilcileri mecliste geçen sertsöz teatilerinin yüksek tonlarından yine de etkileniyorlardı. Osmanlı meclisinde ki Arap mebuslar da büyük endişe ve kaygı meydana getiren konulardan bir tanesi de siyonizmdi. (Öke,1982:329-341)

Göçü teşvik edip destekleyecek mali kaynakları teşkilatlandırmayı düzenleyen 1898 tarihli ikinci Siyonist Kongresi'nden sonra Yahudilerin Rus ve Avusturya-Macaristan imparatorluklarından Osmanlı'nın idaresindeki Filistin'e Yahudi göçlerinin ciddi ölçülerde başlaması mümkün olabilmisti. Padişah Avrupa'dan Filistin'e göç eden Yahudilerin Osmanlı Devleti vatandaşlı olmalarına da Osmanlı Millet sistemine dâhil edilmelerine de ısrar etmişti. (Barazi,2002:32-33)

Avrupa'dan ülkeye göç edecek Yahudilerin kapitülasyon tavizleri çerçevesinde yabancı devletlerin koruması altına gireceklerinden Osmanlı vatandaşlığını talep etmek istemeyeceklerinden gerçek bir korku duyulmaktaydı. Osmanlı hükümeti Avrupalı Yahudilerin Filistin'e göçlerini takip etmek ve sınırlamak için bir dizi denetim önlemi aldı ve Filistin'de siyonistlere toprak satışını önlemeye çalıştı. Her şeye rağmen Filistin'de 1908 yılında, Yahudi göçüne sınırlamaların ilk defa uygulamaya başlandığı 1882 yılına göre yaklaşık üç misli fazla sayıda 600 bin Yahudi yaşamaktaydı. İttihat Terakki Cemiyeti kamuoyu desteğinin hızla düşmesinin ardından süratle 1912 seçimlerini düzenledi. Her ikisi de Arap için mücadele eden İttihat Terakki Cemiyeti ile Hürriyet ve itilaf Partisi başta olmak üzere muhalefet partileri arasındaki seçim kampanyası çok ateşli geçti. Tüm rakip partiler İslam'ın toplumdaki rolüne ve temel ilkelerini hürmet gösterdiklerini etnik gruplar ve azınlıkların şikâyetlerinin tanıdıklarını ve vilayetlere yetki aktarımının gerekliliğini takdir ettiklerini öne sürmekteydiler. İttihat Terakki Cemiyeti avantaj elde etmek için acil olan veya olmayan yöntemler kullandı. Neticede İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üstün örgütlenme yöntemleri ve devlet mekanizması üzerindeki denetimi belirleyici oldu. Sonuçlar İttihat Terakki Cemiyeti'nin oransız temsili meclis yapısına yansdı. Bu nedenlerle 1912 seçimlerinin “Sopalı Seçimler” adıyla tanınmasına şaşırılmamak gerekir. (Stanford, 1995:273-301)

Geçen seçimlerde olduğu gibi Hicaz İmparatorluğunun geri kalan bölgelerine göre istisna teşkil etti. Şerif Hüseyin, Abdullah'ın Mekke mebusu olarak tekrar seçilmesini ayrıca bu defa kardeşinin de Cidde mebusluğunu almasını temin etti. Cidde İngiliz konsolosu James Henry Monahan şöyle yazmaktaydı; “ İki hafta kadar önce Cidde'deki büyük Şerif'in temsilcisi ile her biri şehrin 30 tüccar ve hacı rehberi tarafından imzalanmış iki telgraf gönderildi. Telgraflardan biri büyük Şerif'e, üçüncü oğlu Faysal'ın meclise girmesini teklif ediyor, Faysal'a muhatap ikincisi ise onu meclise öneriyordu; her ikisine de olumlu cevap alındı. Genel izlenim seçimlerin bittiği yolundaydı. Yine de Cidde eşrafından küçük bir grup seçimlerin yasalara göre düzenlenmesinde ısrar ederek kimsenin şans vermediği üç aday önerdi.” (Barazi, 2002-34-35)

Faysal 1912 seçimlerinde Cidde mebusu olarak Meclis-i Mebusana seçildi. O sırada yaşı 30'u biraz geçmişti. Hüseyin, Abdullah ve Faysal'ın Meclis-i Mebusan da beraberce bulunmalarına ihtiyaç duymaktaydı. Oğullarından biri veya her ikisi daima başkentte kalarak hükümetin planlarını ve çevirdiği oyunları dikkatle izlenmeli ve Şerif ailesini İstanbul'daki yandaş alanı ve destekçilerinin muhafaza etmeliydi. Her halükarda meclisin düzenli oturumları uzun süreli değildi. Ve iki kardeşin de ihtiyaç durumunda babalarına yardım için Hicaz'da bulunmalarına imkan tanımaktaydı. Şerif Hüseyin Osmanlı kamu hayatında usullerin değiştiğini ve yeni parlamenter kurumlarının önemini gelecekte büyüyeceğini anlayacak kadar zeki bir insandı. İttihat Terakki Cemiyeti'nin etkisindeki mebusların mecliste Hicaz'ı temsil etmelerine izin vermek düşünülemez birşeydi. Hicaz mebusları Hicaz'daki en üstün güç olan Mekke Emiri'nin görüş ve çıkarlarını temsil etmeli ve vilayetin özel statüsü ve imtiyazlarının sürmesini temin için hükümet ve mecliste etkili bir lobi faaliyeti sürmeliydi. Hüseyin demiryolunun Mekke'ye uzatılması ve vilayetler kanunu hükümlerinin uygulanması gibi planlar yoluyla hükümet otoritesinin Hicaz'a kadar genişletilmesi yönünde İttihat Terakki Cemiyeti'nin gösterdiği kararlılıktan derin endişe duyuyordu. İki oğlunun da mecliste bulunması Hicaz'ın özel statüsünü ve Mekke Emiri'nin yerleşik gücüne uygun bir yolla görünür kılacaktı. Akıcı Türkçeleri, başkentte yaşadıkları yıllarda edindikleri bilgiler ve Türk ve Arap elitleri ile temasları Hicaz'ı en uygun şekilde temsil etmelerini sağlayacak unsurlardı. Faysal'ın yeni meclisin açılışına katılmak için Mayıs 1912 tarihinde İstanbul'a gelişi başkentteki güç dengelerinde radikal değişimlerin yaşandığı bir zamana rastladı. Trablusgarp Savaşı hala şiddetini korur ve Arnavutlukta isyan imparatorluğuna yeni tehditler doğururken ufukta biriken bulutlar I. Balkan Savaşı'nı haber veriyordu. Ekim 1912 tarihinde patlak veren bu savaş hazırlıksız yakalanan Osmanlılar için bir felaketti. Eski Osmanlı başkenti Edirne, 23 Şubat 1913 tarihinde şehri kuşatan Balkan ordusu karşısında açlığa dayanamayarak teslim oldu. Dehşet verici katliam ve yıkım manzaraları arasında topraklarını terk etmek zorunda kalan Türk köylüleri Anadolu'ya kaçıyordu. Edirne tümüyle Avrupa'da yer alan son Osmanlı şehriydi. Edirne'nin

düşmesi ile İstanbul yolu açılıyordu. 1. Balkan Savaşı 9 Haziran'da imzalanan Londra Antlaşması ile sona erdiğinde düşman eline düşen Edirne ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu artık tüm Balkan topraklarında Girit'i ve Ege adalarını kaybetmişti. (Daghir,1973:48-49)

Başkent ise İttihat Terakki Cemiyeti ile düşmanları arasında hükümetin denetimi konusunda can havliyle verilen bir mücadeleye tanıklık ediyordu. Hürriyet ve itilaf Partisi'nin adının karıştığı bir darbe teşebbüsünün ardından Haziran 1913 tarihinde sadrazam Mahmut Şevket Paşa suikasta uğradı. Bu olaylar İttihat Terakki Cemiyeti'nin devlet yönetimine el koyması ve İTC diktatörlüğü dönemini başlatması için bahane sağladı. İttihat Terakki Cemiyeti'nin ülkeyi yönettiği müteakip 5 yıl zarfında feci olaylar yaşanacak, ülke I.Dünya Savaşı'na sokularak nihai yok olmasına sürüklenecekti. Ancak savaş ganimetleri paylaşamayan muzaffer Balkan devletleri arasındaki ittifak ilişkilerinin çökmesi, iktidarı ele geçirdiği sırada, İTC'ye durumdan yararlanma fırsatı verdi. Çıkan İkinci Balkan savaşında Osmanlı ordusu harekete geçerek Edirne ile tüm Doğu Trakya geri aldı. Savaşın ardından yapılan bir dizi antlaşma ile bağımsız Balkan devletleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki sınırlar tespit edildi. Devletin Batı sınırları bazı küçük değişikliklerle günümüzde Türkiye'nin sınırlarını oluşturmaktadır. Edirne'nin tekrar kazanılması imparatorluk halkı arasında büyük memnuniyete yol açtı ve İTC'nin halkın desteğini hatta hayranlığını topladı ikinci iktidar dönemini başlattı. İmparatorluğu yönetecek ve Faysal ile Arapların uğraşmak zorunda kalacakları iktidar üçlüsü de bu sırada ortaya çıktı. Parti lideri ve stratejist Talat Paşa; kabiliyetli asker, düşmanlarına karşı acımasız Cemal Paşa; en parlak ve sevilen kişi, vatansever, enerjik ve cesur Enver Paşa, imparatorluğun Kayzer Almanyası ile yakın işbirliğine girmesine yön veren kişi esas olarak Enver'di. Faysal'a Arap ayaklanmasında daha sonraları katılacak ve Irak hükümetinin nüvesini oluşturacak birçok genç arap subayı, kıta subayları olarak ilk tecrübelerini I ve II. Balkan savaşları sırasında edindiler. Bunlar arasında en öne çıkan kişi Irak'ın lider siyasetçilerinden çöl savaşlarında kilit rol oynayacak ve Temmuz 1958 ihtilalindeki ölümüne kadar uzun ve olaylarla dolu bir kariyer sürdürecektir Nuri es-Said Paşa idi. Nuri'nin gelecekteki kayınbiraderi ve Arap ayaklanmasının özverili savaşçısı ve komutanı Cafer el-Askeri Paşa, Edirne cephesinden ricat sırasında yaralandı. Balkan savaşlarında seçkin hizmet gören başka bir genç subay da Irak'ın gelecekteki bakan ve başkanlarından Yasin el-Haşimi idi.1912 Meclisi, 1908 meclisine göre önemli değişiklikler gösteren sorunlarla karşı karşıya kaldı. Ayrılıklar daha ileri götürülür ve devlet tehlikeli şekilde zayıflatılmaya devam edilirse ölüm çanlarının çalacağına bir ölçüye kadar bilincine varılmasıyla Arap mebusların gündeminde ön sıraları işgal eden konular gündemden düştü veya bir kenara bırakıldı. Artık mebusların daha da büyük bir kısmını teşkil eden Arap mebusların konuşmaları ve faaliyetlerine, imparatorluğun geleceğine dair ortak bir sorumluluk duygusu hâkim olmaktaydı. Balkan savaşlarında yaşanan krizler ve İttihat Terakki Cemiyeti'nin iktidara dönüşü başkentteki iktidar mücadelesini kenardan izleyen meclis-i mebusan'ı etkisizleştirilmişti. İttihat Terakki Cemiyeti ise iktidara ikinci defa gelişinde Arapların devlet ve hükümette daha iyi temsili yolunda tavır aldı. İTC'ye mecliste açıkça meydan okumayan Arap bölgelerinin önde gelen şahsiyetleri, bu partinin üstünlüğüne kendilerini alıştırdı. İTC, dağılan Hürriyet ve itilaf partisinden bazı Arap muhaliflerin 1914 seçimlerinde meclise girmesini teşvik edecek kadar ileri gitti. 1914 seçimleri meclis-i mebusan'ın imparatorluğun değişen nüfus yapısı ve etnik bileşimini daha iyi yansıtmaya için düzenlendi. Meclisteki Arap temsili çarpıcı bir artış gösterdi ve iki Arap bakan kabineye alındı. İTC, Arap vilayetlerinde ki makamlara atanacak memurlarının Arapça dilinde yetkinliğe sahip olmaları tavizini de verdi. Faysal 1912-1914 döneminde imparatorluğu etkileyen krizler sırasında düzenli olarak İstanbul'da kaldı. Bununla beraber bu süre zarfında toplanan meclisin oturumlarında zaman zaman düzenlenen müzakerelere katılan bir mebus olarak bilinmemektedir. İstanbul'dan Hicaz'a gidiş gelişlerini çoğunlukla Mısır üzerinden gerçekleştiriyor, buradaki duraklamaları sırasında Kahire'nin önde gelen Mısırlı ve Arap aileleri ile ilişkiler geliştirdiyordu. (Hussein, 1989:54-55)

Faysal'ın Suriye'yi ilk ziyareti 1913 yılı Hac mevsiminden sonra vuku buldu. Yağmacı bedevilerin Medine istasyonundan Suriye'ye dönecek bir Hac kervanına saldıracaklarından endişe duyan Osmanlı hükümeti, Faysal'ın silahlı bir müfreze ile hacılara eşlik etmesini istedi. Kervan Şam'a güvenle vardı ve Faysal bu fırsatı Suriye sosyal ve siyasi hayatının önde gelen şahsiyetleri ile tanışıklık kurmak için kullandı. Ağabeyi Abdullah'ı daha önceki bir ziyaret sırasında misafir etmiş olan Şam eşrafından Bekri ailesinin yanında kaldı. (Öke,1982:329-341)

Bekri ailesi Hüseyin'in Şerif ailesi ile yakından bağlantılıydı ve Faysal'ın Arap gizli cemiyetleri ile ilk teması onlar vasıtasıyla oldu. Faysal'ı İstanbul'da meşgul eden başlıca konular Hicaz'la ilişkili meseleler ile imparatorluğun içinden geçtiği çalkantılı dönemde babasının çıkarlarının iyi temsil edilmesini sağlamaktı. Ayrıca Arap eyaletlerinden gelen her ziyaretçi ile resmi makamlarla işi olanlara kapısı açıktı. Daha sonraki yıllarda isim yapacak Arap milliyetçilerden yazar Esad Daghir, Faysal'la ilk tanışmasına hatıralarında

anlatmıştır; “Şerif Faysal’ı İstanbul’da şahsen tanımazdım. Meclis-i Mebusan da hicazlı diğer temsilcilerle beraber görürdüm. Ancak bu büyük adam hakkındaki izlenimimi değiştiren bir olay meydana geldi. Asir bölgesinden bir şeyhin 1913 yılının başlarında birkaç hafta İstanbul’da kalması gerekmiş kimse ona ilgi göstermemiş veya önemsememiş” Dagher daha sonra Enver’in şeyhe yarar sağlayabileceğini akıl ettiğini, bir araba ile refakatçi tahsis ettiğini anlatır; “Şeyh bunun üzerine kendini bir şey sanmaya başlayıp üzerine yakışmayan batılı elbiselerini giymeye, yabancı elçilikleri ziyaret edip yerlisi olduğu bölgede imtiyazlar teklif etmeye başlamış, İtalyan Büyükelçisi de Asir bölgesini “satma” teklifinde Faysal’ın desteğini almasını isteyerek şeyhi atlatmış” Dagher bu noktadan hikâyeye devam eder; “Ertesi gün Şeyh resmi bir frak giyerek Meclis-i Mebusan’a gitmiş ve faysal’ı görmek istediğini söylemiş, şeyhin frak giymiş olarak geldiğini pencereden gören Faysal, kâtibine “meşgul olduğumu söyleyin” demiş. Ancak şey önemli bir konuyu müzakere için görüşmekte Israr edip Asir’i “satma” teklifinin ayrıntılarını yazdığı bir not iletmesini istemiş. Faysal notun üzerine şöyle yazarak iade etmiş; “ birader atalarımızın kıyafetleri bizim için daha uygun ve ağırbaşlı değil midir? ve insanların bize daha çok saygı duymalarını sağlamaz mı? Allah aşkına üzerinize yakışmayan bu elbiseleri çıkarın.” Faysal planının saçma olduğunu söyleyerek şeyhin gururunu zedelemeyecek kadar düşünceli olduğundan, eyaletini yabancı bir devlete satmak istemesi yerine şeyhin dikkatini uygunsuz kıyafetini çekmekle yetinmişti. Dagher, hikâyesini şöyle sonuçlandırmaktadır; “Bu andan sonra Faysal’a hürmetim çok arttı daha önceleri başkalarına ona tercih ederdim.”

4. SONUÇ

Birbirinden çok ayrı fikri ve kültürel mayalardan gelen bu insanlar Arap milli bilincinin temelini kendiliklerinden atamazlardı. Bu fikirlerini milliyetçi olduğu hemen anlaşılır bir şeye doğru dönüştürüp güçlendirebilecek, kendilerine açık bir siyasi ve sosyal çevre ile bütünleşmeleri gerekiyordu. Arap vilayetlerinde ki yerel gruplar içinde ve ayrıca bunlarla imparatorluk merkezi İstanbul arasında yaşanan iktidar, statü, kaynak mücadelesiydi. Mücadelenin en yoğun yaşandığı yer ise Arap vilayetlerinin en gelişmiş bölgesi olan Bilad-ı Şam (büyük Suriye) idi. Bu sebeple Arap milliyetçiliğinin başlangıcı, Bilad-ı Şam’daki taraftarları (veya muhalifleri) ile Arap vilayetlerinden gelerek İstanbul’daki devlet İhtisas akademilerinde okuyan Mülkiye ve Harbiye öğrencileri ile küçük rütbeli Subaylar ile bağlantılıydı. İttihat Terakki Cemiyeti’nin merkezîliğine, “Türkleştirilmeye” ve Osmanlı İmparatorluğu’nda Türk etnik unsuruna giderek ağırlık kazandırmaya meylettığı algısı, bir kısım Arap eylemciyi cemaatlerinin imparatorluk içindeki çıkarlarını korumaya yönelik karşı önlemleri değerlendirmeye yöneltti. Ağustos 1909 tarihinde etnik milliyetçiliğe dayalı siyasi gruplaşmaları teşkilini yasaklayan, dolayısıyla Arap niteliği baskın bir siyasi partinin yolunu fiilen tıkayan bir yasa çıkarıldı. Ancak Arap gizli cemiyetlerinin kurulması durdurulamadı. Bunlardan ikisi, el-Fetat (gençlik) ile el-Ahd (yemin) Arap milli hareketinin başlarda girdiği maceraya en büyük etkiyi gösterecektir. Bu iki hareketin önderleri ve sıradan üyeleri daha sonra Arap ayaklanmasına katılacak ve Faysal’ın siyasi ve askeri kadrosunun önemli bir kısmını temin edeceklerdir.

KAYNAKÇA

- George Antonius, The Arap Awakening, Khayat’s College Book Cooperative, Beyrut, 1955
- Kayalı, Hasan, Arabs and Young Turks: Ottomanism, Arabism and İslamism in the Ottoman Empire, 1908-1918, University of California Press, Berkeley, 1997
- Arap Milliyetçiliğinin Yükselişi, Rashid Khalidi, Lisa Anderson, Muhammed Muslih ve Reeva S.Simon, The Origins of Arab Nationalism, Colombia University Press, New York
- N.Zeine, Nashou el-Gavmiye el-Arabiya, edition, Dar el-Alahan, Beyrut, 1986
- Eliezer Touber, The Emergence of the Arab Movements, Routledge, Londra, 1993
- Macid Khadduri, Arap Contemporaries; The Role of Personalities in Politics, John Hepkins Univesity Press, Baltimore and London, 1973
- As’ad Dagher, Mudhakkaratı ala hamish al-Gahiya al-Arabiya, Darl al-Gahira lil Tab; Kahire, Mısır
- James Jankowski, Egypt and Early Arab Nationalism, 1908-1922; in Khalid
- Lord Birdwood, Nuri es-Said, A Study in Arab Leadership, Cassell, Londra, 1959
- Amin Sa’id Al Thawra al-Arabiya, al-Kubra, Matba’at Isa al-Babi, Beyrut
- El-Zehrawi, Ahmet Tarabein’n Rashid Khadili et al, New York,1991

Tawfig al-Suwaidi, Mudhakarati Nusf Garn Min Tarikh al-Irag Wal God Hiya al-Arabiya, al-Mauassasa al-Aribiya lil Tiba'a Wal Nashr Amman, 2010

Halid M. el Barazi, The Maclis Mebusan, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Londra Üniversitesi,2002

Abdullah ibn el-Hüseyin El-Arab dergisi, Sayı:5,Haziran 1971,Ekim 1971

Rashid Rhalid, The 1912 Election Campaign in the Cities of Bilad al-sham, international journal of Middle East studies, C.16, No.4, Kasım 1984

Jhaw- Ezel Kural Shaw, The History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, C.11, Cambridge University Press, Cambridge, 1995

Kingdom of Irag, Directorate of Public Information

As'ad Dagher, Kahire,1973

Abdullah ibn al Hussein Mudhakkirat, Al-Ahliya lil-Nash Wal Tawzi, Ürdün, Amman,1989

Mim Kemal Öke, The Ottoman Empire and the Guestion of Palestine, 1888-1908; International Journal of Middle East Studies, Cilt 14, No.3, Ağustos,1982